

ארבע כוסות ועוד אחת

[תשל"ה]

מליל סדר-עצורים

לפני שלושים שנה [בשנת תש"ה] עשיתי את ה'סדר' במחנה העצורים בלטרון, ואז עלה לראשונה על לבי: כשם, או מכיוון, שבכל דור ודור חייב אדם לראות את עצמו כאילו הוא יוצא ממצרים – כן חייב כל אדם, מכל מקום רשאי, לקיים מצוות ארבע כוסות בהתאם לדורו, לשעתו, לדרכו ולדרכי הגאולה של דורו ושעתו, ובלבד שהכול יהיה מכוון לגאולה.

כך עשיתי אז, בליל ה'סדר', עם מאות עצורי המחטרות. שתינו כוס-מצווה למען אחינו, הלוחמים וגם נופלים בחוצות הארץ, במלחמת-המצווה נגד שלטון הבריטים; ושתינו כוס-מצווה למען אחים שרידי ההשמדה, המשוטטים בדרכי עולם אבילות ועל גלי-ים עויינים בדרכם למולדת הנעולה במנעול רשע; ושתינו כוס-מצווה למען משפחותינו, אבות ואימהות ונשים וילדים ואחרים המסבים בלעדנו, וליבם עמנו – בבתים עצובים בציון הנצורה; ושתינו כוס רביעית לנצחון ישראל הלוחם לחרות. (הערה 1) ומאז מבקש אני למצוא מדי שנה מהו העניין הבווער – באש של כאב או באש של שמחה – אשר עליו יש להרים את הכוסות באותה שנה. הרי גם חז"ל שקבעו מצוות ארבע כוסות נחלקו ביניהם על מה ארבע כוסות דווקא. זה אומר כנגד ארבע לשונות של גאולה: "והוצאתי", "והצלתי", "וגאלתי", "ולקחתי". וזה אומר כנגד ארבע כוסות של פרעה, וזה אומר כנגד ארבע מלכויות הרשע שביקשו לכלות את ישראל, וארבע כוסות של נחמה לישראל. (הערה 2) בין כה ובין כה ריבוי ההנמקות נותן היתר בידי למצוא מידי שנה לעצמי, לעצמנו, לדורנו את ה"כנגד" שלנו. ואילו ארבע כוסות אשר קיימת בהן מצוות שתיה לגאולה השתא, פסח תשל"ה.

כוס על גאולת הדם

זו כוס שאין שנה ואין דור שנהיה פטורים ממנה, באשר אין דור ואין שנה שלא נשפך דם ישראל, אם בבית, אם בחוץ, אם מידי מרצחים, אם בשדה קרב, אם לקלון, אם לכבוד, אם דם גולה, אם דם גאולה.

"הדם אשר בסף" מכונה דם זבח פסח – והוא דם-אות, אשר שמו אבותינו בבתיים במצריים, דם שָׁה. דם ילדי ישראל נשפך במצרים, ילדי ישראל שוקעו בחומותיה של מצרים (הערה 3) – כשם ששוקעו בכל הדורות בכל בנייני תרבויות הגויים במזרח ובמערב, בבניין קפיטליזם ובניין סוציאליזם. ...

זה הדם אשר בסף תולדותינו, זה הדם שעדיין לא בא אל סופו. והוא על סף מדינת ישראל והוא בכל סיפּי ארץ ישראל – וכל הדמים האלה זועקים לגאולה ורק בגאולתנו השלמה ייגאלו. ועל כך הרמתי כוס ראשונה.

כוס על שבויי-ציון

יציאת מצרים יציאה אידיאלית היתה. בסך וברישי-גלי, יציאה מהפכנית. וכך גם חזו את יציאת הגלויות גדולי הציונות, אשר עלה באפס עשן הכבשנים שעוד טרם נבנו – וחדר ללבם ולמוחם. אך הבצק החמיץ והשעה הוחמצה ולא נתמצתה הציונות המהפכנית הגואלת. במקום יציאת גלויות היתה כניסת כבשנים, ובמקום שתי גדות הירדן היו שתי גדות הקישון והירקון, ופזמון "דיינו" שלט בכיפתנו. על כן יש עוד אדמה שבויה ויש עוד יהודים בשבי.

כוס שנייה נשאתי ליהודים אשר בשבי, בשבי גויים ובשבי הבלי-עצמם, בשבי עגלים וכוכבים ומזלות. ליהודים אשר בַּשְּׁבִיָּה הקשה ביותר – בשבי פרעה המוסקבאי, האדום, וכה הרבה דם יהודים באודם הזה. וגם לשבויי סוריה תינשא הכוס הזאת – סוריה-היא-ארם, המבקשת לעקור את הכול. (הערה 4)

וגם אחד יחיד ייזכר וייפקד בכוס זו לשבויי ציון: הרב מאיר כהנא, המיסב בהרחבת-דעת-ולב במיצר-כלא שבארצות-הברית. אסיר-ציון על קנאה לציון וקנאה לגאולת שבויי-ציון. (הערה 5)

עם כל אלה התייחד לבי בכוס שניה לארבע כוסות הגאולה.

כוס להרחבת-הדעת

ואם שתי כוסות ראשונות הן על המיץרים – כוסות יגון – הרי שתי הכוסות האחרונות, על היציאה למרחבים הן תבואנה, כוסות של גיל. ובראש וראשונה, ברכה ותפילה להרחבת-הדעת והלב. נרחיב את פתחי-הדעת שלנו, שערי לבותנו, להבין ולאהוב. להבין מה העולם בו אנו שרויים, מה השעה בה אנו הולכים אל גאולתנו מן המיץרים ההם של דם ושבי. נתנסינו בכל מיני מיץרים, בכל מיצרי מינים וכופרים. בכל צבעי הקשת, בכל גווני הצביעות. על כל אלה, לכל אלה, נאמר "דיינו". ולא נאמר "דיינו" לשלבי גאולתנו.

נוציא מכל מיץרים גם את יכולתנו העצומה המשועבדת לזרים, הבונה פיתומים ורעמססים עד עצם היום הזה, המכלה כוחה, גאונה, הקרבתה, לא לנו, לא למעננו, לפעמים אף נגדנו. נדע את גודלנו הטבעי, אם משמיים הוטבע בנו, אם מארץ, אם משניהם. ...

כוס שלישית זו נרים לאותה יכולת אדירה אשר בתוכנו, אשר לא מוצתה. בל נחמיצנה.

כוס "אמונים"

וכוס רביעית ל"אמונים" אשר במרכאות ואשר יוצאים חלוצים להוציאנו מכל המרכאות. (הערה 6) לא רק חיילי צה"ל המצווים לסחוב לוחמי "אמונים" מהתנחלות ביהודה ושומרון, לא רק הם נבוכים, כי אם גם המפקדים והשרים המצווים עליהם. נבוכים כולם למראה עוצמת-נפש זו, המתגלה לפתע, ולנחמה ולתקווה ממיצרי-הנפש והגוף. כל הוגה-דעות שאינו מעלים עין ואוטם לב בכוונת זדון, מבין ויודע מה החזיון הזה המתגלה לעינינו: הציונות החילונית כמו מיצתה עצמה. מה שבא ממקור לא עמוק, שהזמן גרמו, נדלה כולו, עשה את שלו – ונתייבש.

עד שבאו אלה אשר ממעיינות האומה העמוקים הם עולים. אשר לא מקלט להם הארץ והמדינה, כי אם ארץ-אבות ומקדש ומלכות דוד ונבואה, אשר מכיסופי גאולה של דורות הם גדלו.

ומופתעים ותמהים, אך גם שמחים בעומק לבם, עומדים מפקדי צה"ל מול בחורי ישיבה, אמוני [בני] עקיבא' וחניכי 'מרכז הרב', הלוהטים ללמוד תורה וקנאים לכל בורג בטנק של צה"ל. הללו אינם יודעים עייפות ויאוש ומחדלים, כי מקורם אינו חדל. מהם רוח חדשה בעם ולארץ. רוח אמונים אשר פסו בכל הגושים המגושמים האחרים.

בליל ה"סדר" תשל"ה הרמתי כוס רביעית ל"גוש אמונים" זה. הכוח המפעם יש בו כדי להוציאנו מן המיצרים שבגוף ובנפש: להגשים ישראליות ביהודה ושומרון, להנשים יהדות בישראל.

וזו האחת – לאליהו

וזו החמישית – לאליהו. יוחלפו, יחודשו טעמי ארבע כוסות ורק טעמה של כוס חמישית, כוסו של אליהו, לעולם תעמוד. כי הוא כוס-הכיסופים, כי הוא, אליהו, אין-סוף הכיסופים אל הטוב, אל אשר לעד נכסוף. זקן וילד, יחיד וציבור, אמת הא-להים וצדק הנגזל, הקנאה והרחמים, הנוכחות המתמדת ואיננה נראית. כי הוא בלב, אליהו, והלב בטהרו אליו יוצא. זו הכוס החמישית שעניי כל הילדים בה (ובחשאי, גם עיני הגדולים) – האם לא ממנה גם יופיין, גם טעמן, של כל הכוסות?

"יפה את כתרצה", דרשו חכמי הפרד"ס: יפה כנסת ישראל כשהיא רוצה. (הערה 7)

הערת סיום :

המאמר פורסם בידיעות אחרונות לקראת פסח תשל"ה. כאן הוא מובא כאן בדילוגין.

הערות

.1

אלדד הזכיר את ליל הסדר המרומם הזה, כאשר סיפר על ליל הסדר שאחריו, בשנת תש"ו (1946), שגם הוא נערך במחנה המעצר בלטרון. ראה כל זאת במאמר 'הכלב בחד גדיא'.

.2

מתן טעמים אלה מופיע בכמה מקומות, וראה למשל ב'בראשית רבה' (מהדורת אלבק) פרשה פ"ח :

האומר שהכוסות הן כנגד לשונות הגאולה הוא רב בניה ; האומר שהן כנגד כוסות פרעה הוא רב שמואל בר נחמן ; רבי לוי הוא האומר שהן כנגד ארבע מלכויות – ומובאת גם דעתו של רבי יהושע בן לוי, שהן כנגד ארבע כוסות של תרעלה שהקב"ה משקה את אומות העולם.

.3

את המדרש המספר על שיקוע ילדי ישראל בנדבכי חומות מצרים – ראה בהערה מס' 2 למאמר 'שירת הימים'.

.4

בכותבו "שבויי סוריה" מתכוון אלדד, אל-נכון, לקהילת יהודי סוריה, אשר באותן שנים מנתה כ-5.000 נפש. השלטונות אסרו אז על יציאתם אל מחוץ למדינה, ואין-צריך לומר שלא ניתן להם לעלות ארצה. מצב זה השתנה רק באמצע שנות התשעים : כמעט כל יהודי סוריה ניצלו את היתר היציאה שנתן חאפז אסד "בתנאי שלא יעלו לישראל", והיגרו לארצות-הברית. כאלפיים מהם עלו משם ארצה, ומתגוררים בחולון ובבת ים.

5.

בשעה שנכתב המאמר, היה הרב מאיר כהנא עצור בבית כלא בארצות הברית. הנה כמה שורות, לרקע הדברים:

בשנת תשכ"ח (1968) הקים הרב כהנא את 'הליגה להגנה יהודית' כתגובה לתקריות אנטישמיות שהתחוללו ברחבי ארצות הברית. שנתיים אחר-כך הוא החל לפעול להתרת עלייתם של יהודי ברית המועצות לארץ, והיה מן הראשונים להניף מול נציגי רוסיה את הסיסמה: 'שלח את עמי'. בשנת תשל"א (1971) עלה הרב כהנא ארצה, אך המשיך לפעול גם בארצות-הברית. כמה פעמים נעצר שם – וישב בכלא – בשל ההפגנות הסוערות שעמד בראשן.

• שָׁח לי אריה אלדד, שאילו היה אביו חי עִמְנוּ פְּיוֹם, ודאי נושא היה את 'כוס שבויי ציון' לכבודו של יהונתן פולארד הנמק בכלא באמריקה על פעולתו למען העם והמדינה, אשר ממשלותיה – זו אחר זו – מפקירות אותו לגורלו.

6.

הנה כמה דברי רקע לפעילות 'גוש אמונים':

לאחר מלחמת ששת הימים ננעצו יתדות ראשונות בהרי יהודה – בכפר עציון ובחברון – אך השומרון נותר ריק מיהודים. פעולתו הממשית של 'גוש אמונים' החלה בנסיונות העליה לקרקע של 'גרעין אלון מורה'. הניסיון הראשון נעשה ליד שכס, ביום ט"ו בסיוון תשל"ד – וחברי הגרעין פונו בכוח, בזרועות חיילי צה"ל. זה היה אות הפתיחה למאבק עיקש של שנה וחצי, במטרה לשבור את האיסור הממשלתי על הקמת יישובים יהודיים בשומרון.

עוד שבע פעמים עלה הגרעין לקרקע (בתחנת הרכבת ליד 'סבסטיה'), חלקן בליווי אלפי תומכים – ושש פעמים פונו האנשים בכוח – עד שבחנוכה תשל"ו הצליח הגרעין לקבוע עובדה ולהקים יישוב, באישור הממשלה, במחנה צבאי ממערב לשכס (כיום: היישוב קדומים).

המאמר נכתב אפוא 'באמצע' מאבקו של גוש-אמונים לייסד את אלון מורה, ויצויין עוד כי כחודש לאחר מועד הכתיבה – באייר תשל"ה – הוקם היישוב עפרה בארץ בנימין.

7.

'שיר השירים רבה', פרשה ו', ד'.